

začela učinkovito urejati svoje finančne težave, so se denarne razmere lahko utrdile šele v 70. letih 19. stoletja. Vendar so se hkrati pojavili novi problemi. Zaradi hitrega padanja cen srebra in odprave prostega kovanja srebrnikov je Avstro-Ogrska leta 1879 tako rekoč prešla na papirnato valuto. Ker je vrednost avstrijske papirnate valute glede na tujo zlato valuto občutno nihala, se je pozornost javnosti usmerila na dilemo: izbire najustrežnejše (zlate, srebrne, bimetalistične ali papirnate) valute. Habsburška monarhija je leta 1892 izvedla reformo, in uvedla zlato kronsko valuto. Tako je novi denarni sistem v letih pred prvo svetovno vojno končno dosegel težko pričakovano stabilnost.

Šele prva svetovna vojna je ponovno omajala obstoječi denarni sistem, a to je, kot avtor končuje svoje znanstveno delo, "že povsem nova zgodba".

Bojana Aristovnik

Mateja Jeraj, Slovenke na prehodu v socializem, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 360 strani

Rezultati raziskave zgodovinarke Mateje Jeraj, ki jih je objavila v svoji knjigi, se ukvarjajo z ženskim vprašanjem v kontekstu politične zgodovine. Ženska kot mati, kot gospodinja, kot kmetica, kot politična aktivistka, kot vernica ali kot feministka. Ženska v različnih družbenih vlogah in položajih na prehodu iz enega političnega, gospodarskega in kulturnega sistema v drugega. Ženska na prehodu iz prve Jugoslovanske države v drugo, in kar je ključno v ideološkem smislu, ženska na poti iz kapitalističnega v socialistični sistem.

Avtorica se posveča predvsem položaju in vlogi žensk v Sloveniji v letih 1945–1953. Gre za izredno zanimivo obdobje, v katerem so po koncu vojne, ob razvoju ljudske oblasti, petletki, razcepu s Sovjetsko zvezo in iskanju lastne poti nastajali temelji socialističnega obdobja. Vendar se zaradi primerjalno zastavljene študije Jerajeva posveča tudi obdobju pred drugo svetovno vojno. V uvodnem poglavju knjige – *Slovenke v prvi Jugoslaviji* – predstavlja prvo objavljeno pregledno študijo o zgodovini Slovenk v tem času, in to upošteva zakonodajo, izobraževanje, zaposlovanje, društveno življenje, predvsem pa prizadevanje za enakopraven položaj v družbi.

Druga svetovna vojna je zajeta predvsem v poglavju *Odnos KPJ do ženskega vprašanja med drugo svetovno vojno* in je del širšega drugega poglavja knjige, poglavja *Komunistična partija Jugoslavije in žensko vprašanje*. Vojni dogodki namreč ne predstavljajo bistvenega dela razprave, bralcu so predstavljeni predvsem z njihovimi posledicami.

Iz vojne je v Sloveniji kot najmočnejša politična sila izšla Komunistična partija. Zato je ključni del raziskave avtorica knjige posvetila odnosu, ki ga je le-ta

imela do žensk, in sicer tako pred drugo svetovno vojno, ko je bila stranka še ilegalna organizacija, kot med njo, ter seveda po njej, ko je prišla na oblast in s svojim programom ter moralo "krojila" nadaljnjo uso- do žensk. Kakšne so bile teoretske osnove za reševanje tega vprašanja in kakšna je bila potem sama praksa, avtorica s pomočjo obširne literature in arhivskih virov ugotavlja v vsej knjigi.

Enakopravnost med spoloma je bila za ženske ena izmed ključnih točk programa KP, saj so jo ženske upravičile tudi v dogodkih med vojno. Glede na to, da so bile vse oblike združevanja žensk, razen organizacije Antifašistične fronte žensk, ukinjene, tretje temeljno poglavje knjige, poglavje z naslovom *Ženske, uresničevanje njihove enakopravnosti in Antifašistična fronta žensk Slovenije v obdobju 1945–1953*, govori predvsem o tej obliki ženskega aktivizma. Leto 1953, ko je bila organizacija razpuščena, je tudi leto, s katerim se študija Jerajeva formalno končuje. V resnici pa gre pri nekaterih navajanjih podatkov tudi dlje v čas.

V poglavjih, ki v knjigi sledijo, na primer *Mati in žena, Izobraževanje žensk, Zaposlena ženska, Ženska v političnem življenju*, je avtorica skušala ob primerih posameznih ženskih družbenih vlog in posameznih ženskih dejavnosti predstaviti konkretne spremembe, ki so jim bile Slovenke v letih po drugi svetovni vojni izpostavljene oziroma so jih same sprožile. Od tega, kakšen je bil pomen materinstva, kakšno je bilo življenje zaposlenih žensk, kako je potekalo njihovo izobraževanje in kolikšna je bila njihova zastopnost v politiki v socialistični Sloveniji. S tem je povezana tudi problematika, kako je država zaradi zaposlenosti žensk poskrbela za organizirano varstvo otrok in na primer za prehranjevanje vseh zaposlenih.

Ta poglavja lahko glede na pregledno prvo poglavje knjige berem primerjalno. Avtorica je na primer s pomočjo dobro preučenih virov prišla do zanimivih sklepov, ki se včasih ne ujemajo z našimi uveljavljenimi predstavami o socialističnem obdobju. Navaja na primer, da se je število zaposlenih žensk po drugi svetovni vojni sicer izredno povečalo, vendar pa je hkrati zelo naraslo tudi število moških delavcev. Zato se odstotek zaposlenih žensk od vseh zaposlenih v obdobju 1945–1953 glede na predvojno dobo ni bistveno spremenil. V slovenskem prostoru je bilo tako v obeh obdobjih približno 30 % zaposlenih žensk.

Zanimiv je tudi podatek, da je bilo ustanavljanje otroških vrtcev v podjetjih z več zaposlenimi ženskami zakonsko urejeno že v času prve Jugoslavije, vendar pa lastniki podjetij zaradi premajhnih kazni tega niso upoštevali. Tako za večino otrok zaposlenih mater ni bilo prostora v varstvenih ustanovah in tudi v prvih osmih letih po vojni ni bilo nič bolje. Pač pa je bilo po vojni veliko narejenega za ustanavljanje šolskih kuhinj – teh namreč v prvi Jugoslaviji sploh ni bilo.

V letih 1945–1953 se je zelo izboljšala socialna zaščita zaposlenih delavcev, tudi delavk. Ponovno so bile uvedene nekatere socialne pravice, na primer pravica do plačanega porodniškega dopusta ali paketa z najnujnejšimi potrebščinami za dojenčka ipd., zakon-

sko urejene že v prvi Jugoslaviji, vendar so delodajalci podobno kot pri ustanavljanju vrtcev zaradi prenizkih kazni zakone pogosto kršili. Socialistična Slovenija je zato namenila veliko več pozornosti zdravstvenemu varstvu mater in njihovih otrok.

Spremembe je bilo čutiti tudi pri izobraževanju žensk. Ženske so ne nazadnje po vojni dobile volilno pravico, vendar pa uveljavljanje v političnih in oblastnih organih ni bilo v skladu z njihovimi pričakovanji. Tako je ženskam socializem sicer omogočil vstop v politiko, vendar so le redko prišle na visoke položaje, ki bi jim lahko prinesli tudi večjo moč odločanja.

Najpočasneje pa so se, kot ugotavlja Jerajeva, spremembe uveljavljale v družinskem življenju. Kljub veliki zaposlenosti žensk, so imele še vedno tudi večji del dolžnosti v zvezi z otroki in gospodinjstvom. Ustajene navade in s tem povezane delitve dela med spoloma tradicionalno oblikovanih družin so ostale take, kakršne so bile prej. Mišljenjski vzorci so se namreč zakoreninili tako globoko, da jim tudi vojna, revolucionarni dogodki po njej in pot v socializem niso mogli do živega.

Avtorica se zato na koncu knjige upravičeno sprašuje *Kakšne spremembe je Slovenkam potemtakem sploh prinesel socializem?* Na eni strani imamo opraviti s pozitivnimi spremembami, predvsem na socialnem področju, na drugi strani pa z negativnimi učinki, ki so bili največkrat posledica utečene morale in miselnosti slovenske družbe. Zato svojo knjigo končuje s to mislijo: *"Nedvomno se je položaj Slovenk po drugi svetovni vojni znatno izboljšal in v marsičem prehitel gospodarsko močnejše in civilizacijsko višje razvite države. Vendar se je pokazalo tudi, da se mišljenje spreminja počasi in s težavo, da stopnje v razvoju ni mogoče povsem preskočiti. Vsiljuje pa se misel, da spremenjene družbene razmere spreminjajo človeka le deloma, veliko bolj in trajneje spremenjeno mišljenje spreminja odnose v družbi in njeno ureditve."*¹

Študija, ki jo imamo pred seboj, je delo zgodovinarke, po poklicu arhivistke, zaposlene v Arhivu Republike Slovenije. Napisana je na podlagi izkušenj, ki jih ima avtorica kot raziskovalka, kot dobra poznavalka arhivskega gradiva in ne nazadnje tudi kot ženska. Delo, ki ga je opravila, in knjiga, ki je nastala, sta neprecenljiva vira za tiste raziskovalce, ki se ukvarjajo z ženskimi študijami (*women's studies*) oz. študijami spolov (*gender studies*), ter dobra podlaga za tiste, ki pišejo sociološke, antropološke ali etnološke študije, povezane s temo žensk in socialističnega družbenega sistema. Glede na to, da je doktorska disertacija nastala v okviru podiplomskega programa zgodovinskega oddelka na Filozofski fakulteti v Ljubljani in pod mentorstvom dr. Dušana Nečaka, pa bo to gotovo med bolj brani deli prihodnjih in upamo tudi uveljavljenih zgodovinarjev. Kot je namreč pokazalo nedavno, 32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Celje 2004) s temo *Ženske skozi zgodovino*, so tovrstne študije še kako žgoče in tudi potrebne.

Tudi Arhiv Republike Slovenije je s tem, da je založil in izdal knjigo Mateje Jeraj, pomembno prispeval k osvetlitvi zgodovine žensk na Slovenskem. Pred dvema letoma je bil tudi založnik in izdajatelj knjige z naslovom *Splošno žensko društvo: 1901–1945* (Ljubljana 2003), ki je delo več avtoric oz. avtorjev. Obe knjigi skupaj osvetlujeta kulturno, družabno in politično življenje žensk na Slovenskem v 20. stoletju. V upanju, da bi zapolnili največkrat izpuščeno zgodovino nežnejšega spola, bi si želeli še več podobnih raziskav.

Maja Gombač

¹ Mateja Jeraj, *Slovenke na prehodu v Socializem*, Ljubljana 2005, str. 340.